

Анастасія Варивончик

**ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ УКРАЇНИ:
генеза, історична еволюція,
сучасний стан та тенденції**

Монографія

Київ
Видавництво Ліра-К
2018

УДК 746.3(477)
В18

Рецензенти:

Голубець Орест Михайлович, доктор мистецтвознавства;
Роготченко Олексій Олексійович, доктор мистецтвознавства;
Михайлова Рада Дмитрівна, доктор мистецтвознавства;
Чуйко Вадим Леонідович, доктор філософських наук.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол №20 від 08.11.2018 р.)*

Варивончик А.

В18 Художні промисли України: генеза, історична еволюція, сучасний стан та тенденції : Монографія / А. Варивончик. – Київ Видавництво Ліра-К, 2018. – 528 с.

ISBN 978-617-7748-17-4

У монографії узагальнено науково-теоретичні та методологічні підходи до вирішення досліджуваної проблеми; уточнено понятійний та предметний зміст ключових понять, зокрема таких, як виробництво та промисловість. Особливо цікавими та цінними є виявлені досліджені витоки поняття «промисли». Представлена ретроспектива «Укрхудожпрому» у контексті творчого досвіду, духовної культури українців. Висвітлюються питання етнічної самобутності, історії, сьогодення та майбутнього українських художніх промислів у побуті та мистецтві як складової формування зацікавлення та підтримки суспільства. У ХХ столітті держава відіграла значну роль у розвитку художньої промисловості у регіонах, що були осередками традиційного українського мистецтва: на базі колишніх «артілей» вирости навчальні центри, випускники яких стали надійним резервом кадрів для потужних виробничо-творчих об'єднань з експериментальними лабораторіями, виробничими цехами та філіями з новітньою для певного періоду спеціальною технікою. Все це сприяло успішному запровадженню кращих здобутків традиційного мистецтва у масове серійне виробництво із часів історичного створення та занепаду художньо-виробничого об'єднання концерну «Укрхудожпром».

Додаються документальні світлини, архівні документи організаційного та фінансового характеру, що підтверджують унікальність виробництва «Укрхудожпрому». До монографії входять додатки (фотоматеріали), які складають архівні збереження концерну «Укрхудожпром» з традиційного мистецтва вишивання «відшивки», як документи і творчі проекти для виконання виробів із вишивкою на виробництві.

Монографія стане у нагоді мистецтвознавцям, науковцям, викладачам та студентам мистецьких закладів усіх рівнів та майстрам-практикам.

УДК 746.3(477)

ISBN 978-617-7748-17-4

© Варивончик А., 2018
© Видавництво Ліра-К, 2018

ВИСЛОВЛЮЄМО ПОДЯКУ ЗА ДОПОМОГУ

Доктору філософських наук, професору Київського національного університету культури і мистецтв, академіку Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури Безклубенку Сергію Даниловичу.

Члену Національної спілки художників України, головному художнику Українського концерну художніх промислів Киселевій Нонні Миколаївні.

Заслуженому працівнику освіти України, члену Спілки дизайнерів України, директору Вижницького коледжу прикладного мистецтва у 1988–2014 рр. Козубовському Дмитру Онуфрійовичу.

Директору Виробничо-художнього об'єднання імені Т.Г. Шевченка у 1996–2003 рр. Філатовій Ірині Вікторівні.

Головному художнику Виробничо-художнього об'єднання імені Т.Г. Шевченка у 1956–1993 рр. Гречанівській Наталії Яківні.

Художнику Виробничо-художнього об'єднання імені Т.Г. Шевченка у 1957–2000 рр. Єрмаченковій Валентині Єфимівні.

Конструктору жіночого одягу Виробничо-художнього об'єднання ім. Т.Г. Шевченка Варивончик Аллі Анатоліївні.

Народному майстру ручної вишивки, співробітнику Виробничо-художнього об'єднання імені Т.Г. Шевченка у 1965–1994 рр. Вацук Тетяні Арсентіївні.

Художнику декоративного мистецтва, народному майстру з художнього килимарства Бабенку Олександру Олексійовичу.

Майстру з дерева колишнього Косівського виробничо-художнього об'єднання «Гуцульщина», лауреату художньої премії імені Тетяни Яблонської, члену Національної спілки художників України Стринадюку Миколі Богдановичу.

Викладачу з різьблення по дереву Вижницького коледжу прикладного мистецтва, члену Спілки дизайнерів України, члену Національної спілки майстрів народного мистецтва України Запорожцю Володимиру Петровичу.

Викладачу з різьблення по дереву Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв України, члену Національної спілки художників України Радишу Мирославу Богдановичу.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ .....

ВСТУП .....

**РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА
ДОСЛІДЖЕННЯ** .....

1.1. Огляд літератури.....

1.2. Джерельна база .....

Висновки до першого розділу.....

Список використаних джерел.....

**РОЗДІЛ II. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ** .....

2.1. Мистецтво як виробництво.....

2.2. Походження та предметний зміст понять «промисел» та
«промисловість» .....

Висновки до другого розділу .....

Список використаних джерел.....

**РОЗДІЛ III. «БІОГРАФІЇ» ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ
УКРАЇНИ** .....

3.1. Ткацтво .....

3.2. Килимарство.....

3.3. Вишивання .....

3.4. Різьбярство .....

3.5. Кераміка.....

3.6. Скло та порцеляна .....

3.7. Ювелірна справа та ковальство.....

3.8. Петриківський розпис .....

Висновки до третього розділу .....

Список використаних джерел.....

РОЗДІЛ IV. ЕПОХА «УКРХУДОЖПРОМУ» .....

Висновки до четвертого розділу.....

Список використаних джерел.....

РОЗДІЛ V. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ .....

Висновки до п'ятого розділу.....

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ .....

ДОДАТКИ .....

Перелік рисунків.....

Спогади головного художника Центральної художньої
експериментальної лабораторії «Укрхудожпром»

Киселевої Нонни Миколаївни .....

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- АН СРСР – Академія наук Союзу Радянських Соціалістичних Республік
АМ РРФСР – Академія мистецтв Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки
ВДНГ УРСР – виставка досягнень народного господарства Української Радянської Соціалістичної Республіки
ВТК – відділ технічного контролю
ВТО – виробничо-технічне об'єднання
ВЦВК – Вищий центральний виборчий комітет
ГОСТ – Государственные стандарты
Держкомціни – державні комерційні ціни
КПУ – Комуністична партія України
КПХО ім. Т. Шевченка – Київське виробничо-художнє об'єднання ім. Т. Шевченка
ММП – Міністерство місцевої промисловості
НАН – Національна академія наук
НХП – народні художні промисли
НДР – Народна Демократична Республіка
НДІКІ – науково-дослідний інститут культури і мистецтв
ПХО – промислово-художнє об'єднання
РКП (б) – Російська Комуністична партія (більшовиків)
РМ УРСР – Рада Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки
УКРХУДОЖПРОМ – українська художня промисловість
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
ЦДАВО – Центральний державний архів органів влади
ЦК КПРС – Центральний Комітет Комуністичної Партії Радянського Союзу
ЦК КПРС РМ СРСР і ВЦСПС – Центральний Комітет Комуністичної Партії Радянського Союзу Ради Міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік і Всесоюзна Центральна Спілка Професійних Спілок
ТПО – технічно-промислові об'єднання
ЦКТБ – Центральне конструкторсько-технологічне бюро
ЧРСР – Чехословацька Радянська Соціалістична республіка

ВСТУП

Загально визнано, що в умовах сучасної активізації глобалізаційних процесів з їхньою тенденцією до нівеляції місцевих особливостей побуту, культури, мистецтва набувають гострої актуальності питання відродження, підтримки та сприяння подальшому розвитку кращих народних традицій. Українське народне мистецтво є багатющим джерелом, з якого можна черпати створенні століттями зразки вітчизняної етнокультури для застосування їх у сучасному світі. До таких в Україні належать мистецтва: ткацтва, килимарства, вишивання, різьблення, кераміки і порцеляни, художнього скла, ювелірної справи та ковальства. Можливостями загалом та їх використанням у виготовленні одягу, побутових та повсякденного вжитку речей дедалі частіше цікавляться споживачі. Тому не дивно, що різні аспекти цієї теми привертають до себе дедалі більше уваги як науковців-істориків, так і практиків-дизайнерів, філософів, культурологів, мистецтвознавців.

Про традиційне народне мистецтво загалом та його різні галузі, види і різновиди зокрема, існує значний корпус наукових досліджень. Так, про мистецтво вишивання писали: Л. Кравчук («Вишивка, нариси історії українського декоративно-прикладного мистецтва» (1969)), М. Новицька («Золотая вишивка Киевской Руси» (1972)), Т. Кара-Васильєва («Полтавська народна вишивка» (1993)), («Українська вишивка» (1993)), («Шедеври церковного шитва XII–XX століття» (2000)) та ін. Вишивання в усіх його різновидах – як поширений вид народної творчості – ретельно проаналізувала Р. Захарчук-Чугай («Українська народна вишивка. Західні області УРСР» (1988)) та ін., Є. Причепій («Вишивка східного Поділля» (2009)) та ін. Подібно виглядає справа і щодо такого різновиду народного мистецтва як домашнє ткацтво. Його досліджували: С. Колос («Українська тканина» (1928)), Н. Лебедева («Прядение и ткачество» (1956)), С. Сидорович («Художня тканина західних областей УРСР» (1979)), А. Карась («Історія Кролевецького ткацтва» (2013)). Багатовікові історичні та технологічні традиції українського килимарства вивчали: Д. Щербаківський («Український килим» (1927)), С. Таранушенко («Килими, історія

українського мистецтва» (1968)), А. Жук («Український радянський килим» (1973)), Я. Запаско («Українське народне килимарство» (1973)), Т. Кара-Васильєва («Український килим» (1997)), О. Данченко («Народні майстри» (1982)) та ін. Гончарство і кераміку досліджували: А. Арциховський, («Введение в археологию» (1947)), А. Августиник, («Керамика» (1957)); П. Будніков, («Технология керамики и огнеупоров» (1962)); У. Кінджері («Введение в керамику» (1967)); М. Воронов («Искусство рожденное огнем» (1973)); О. Голубець («Декоративна кераміка в сучасному архітектурно-просторовому середовищі (за матеріалами мистецтва декоративної кераміки України 60-х – початку 80-х років ХХ століття» (1984)), О. Голубець («Львівська кераміка» (1991)), В. Петрашенко («Слов'янська кераміка VIII–IX ст. правобережжя Середнього Подніпров'я» (1992)), О. Пошивайло («Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна» (1993)), В. Качкан («Жива Глина: Мандрівка в минуле та сьогодишнє Опішного» (1994)), Ю. Лашук («Покутська кераміка» (1998)), І. Пошивайло («Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічні аспекти» (2000)), В. Міщанин («Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – ХХ століття» (2006)). Мистецтво декоративного розпису досліджували: Н. Велигоцька («Білями життя і творчості Марії Приймаченко» (1938)), Б. Бутнік-Сіверський («Пелагея Глущенко» (1977)), Я. Яценко, В. Соловійов («Петриківський розпис» (1982)), В. Свенціцька, В. Откович («Українське народне малярство XIII–XX ст.» (1991)), Т. Голяк («Тасмниця майстерності» (1999)), Л. Білякова («Чарівність петриківського розпису» (2000)), Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова («Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю» (2005)). Про мистецтво фарфору-фаянсу писали: Б. Бутнік-Сіверський («Український Радянський сувенір» (1971)), Т. Кара-Васильєва («Творці дивосвіту» (1984)), О. Школьна («Фарфор-фаянс України ХХ століття» (2011)). Деревообробку на Україні досліджували: М. Селівачов («Нові тенденції і проблеми деревообробного промислу, художні промисли: теорія і практика» (1985)), Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич («Декоративно-прикладне мистецтво» (1992)), Е. Шевченко («Народна деревообробка в Україні» (1997)), М. Селівачов («Юрій Шкрібляк і його внесок у розвиток українського образотворчого мистецтва» (2002)) та ін. Також були

дослідженні та захищені кандидатські дисертації за темами художніх промислів України: Г. Івашків («Декор традиційної української кераміки XVIII – першої половини XX століття (іконографія, домінуючі мотиви, художні особливості» (2004)), В. Дутка («Килим Північної Буковини XX ст.: традиції та новаторство» (2007)), О. Дяків («Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни» (2007)), О. Луковська («Художнє ткацтво Львова другої половини XX століття (художні особливості, традиції та новації» (2007)), В. Андріяшко («Київська школа художнього текстилю XX століття. (Джерела, Розвиток, Перспективи» (2009)), А. Радченко («Дерев'яний та металевий декор у міській архітектурі Гуцульщини і Покуття наприкінці XIX – у першій третині XX ст.: генезис, типологія, стилістика» (2009)), Л. Семчук («Вишивка в народному одязі Українських Карпат XX століття (художні особливості» (2009)), О. Школьна («Мистецтво фарфору-фаянсу України кінця XIX – початку XXI століття: типологія, художні особливості, стилістика» (2014)), М. Бокотей («Львівське гутне скло у контексті міжнародного студійного руху: художні особливості та осередки скловиробництва» (2018)).

У цих та інших публікаціях згаданої тематики йдеться про зміст, особливості образної структури, про майстерність умільців, про традиції, зокрема й сімейні та родові тощо. Але мало хто з-поміж авторів праць, у назвах яких міститься термін «промисел», – звертає увагу саме на виробничий, промисловий аспект народної творчості, хоча згадані, як і інші, не названі тут, традиційні народні мистецтва здавна називаються художніми промислами. Цим і зумовлений вибір теми дослідження: промисловий характер традиційного народного мистецтва.

Мета ж цієї монографії – розкрити етапи розвитку художньої промисловості, а саме ткацтва, килимарства, вишивки, різьбярства, кераміки, скла і порцеляни, ювелірної справи та ковальства. У нашій державі всі ці промисли завжди належали до промисловості, але ми не можемо їх не зарахувати до розділу художньої промисловості.